

Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vîlâdeti'l-Bikriyye Çocuk Sağlığı ve Gelişimi, (hızl.) Şaziye DİNÇER BAHADIR, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara-2019. 334 s., ISBN: 978-975-17-4146-2.

Derya KARATAŞ*

Türk dünyasının tıp ilmine verdiği değer Türk-İslam coğrafyasında yazılan kitapların çokluğu ile kendini gösterir. Bu coğrafyada yüzlerce yıl öncesinden başlanarak gerek sağlığı korumaya gerekse tedavi etmeye yönelik pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Müfredât-ı İbn Baytar Tercümesi, Edviye-i Müfredde, Mün-tahâb-ı Şifâ, Bâhnâme gibi eserleri saymak mümkündür. Bu eserlerde bugün halk hekimliği olarak niteleyebileceğimiz uygulamaların yanında modern tıbbi kaynaklık eden, onunla paralellik gösteren kimi uygulamalar da bulunur. İnsanın varlığından beri hastalıkların da var olması hastalıklara çare aramanın, insanlık tarihinin en eski davranışları arasında yer almasını gerektirir. Günümüzden yüzlerce yıl önce, zamanımızın tekniği ve imkânları ile mukayese edilemeyecek dönemlerde kaleme alınan eserlerin şimdikine benzer tedavi yöntemlerini sunması, onların niteliğini göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu eserler, yalnızca hastalıklar ve tedavileri hakkında bilgi vermeyip toplumsal hayatımızın belli bir kesitine dair ciddi fotoğraflar da sunarlar. Bu göz ile bakıldığında geçmişin hekimlerinin bizlere bıraktıkları yazılı eserlerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Ele aldığımız Netîcetü'l-Fikriyye'yi de bu eserler arasında saymak mümkündür.

18. yüzyılda Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından yazılmış olan Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Vîlâdeti'l-Bikriyye, Dr. Öğr. Üyesi Şaziye Dinçer Bahadır tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eser, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları- Bilim ve Felsefe Serisi'nin 49. kitabı olarak okurun karşısına çıkar. Netîcetü'l-Fikriyye, tıp tarihinde kadın ve çocuk sağlığı üzerine müstakil olarak hazırlanmış ikinci eser olması sebebiyle önem ihtiva eder. Bu alanda yazılmış ilk kitap olarak bilinen Ayaşlı Şa'bân Şifâ'nın Tedbîrü'l-Mevlûd adlı eserinden de Netîcetü'l-Fikriyye'nin pek çok yerinde bahsedilmesi müellifin eserden haberdar olduğunun göstergesidir (32a/14, 65a/9, 112a/21, 115a/21,

Makale Gönderim Tarihi: 07.08.2020; Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2020

* Arş. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRŞEHİR; ORCID: 0000-0003-0766-1509, E-posta: derya.karatas@ahievran.edu.tr

130a/22, 143a/13, 144a/3). Çalışmada Bahadır, Netîcetü'l-Fikriyye'nin bilinen üç nüshasından biri olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalarındaki 7092 numarada kayıtlı toplamda 144 varaktan oluşan nüshayı kullanmış olup diğer nüshalardan da gerekli gördüğü yerlerde faydalanmıştır. Talik hatla harekesiz olarak yazılan, Osmanlı Türkçesi imla özelliklerini gösteren eser Bahadır'ın çalışması ile günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışma; Takdim, Önsöz, Kısaltmalar, Transkripsiyon Alfabeti başlıkları ile Giriş, Sonuç, Metin, Kaynakça, Sözlük-Dizin ana başlıklarından oluşur. Giriş (s. 15-28) bölümünde tıp yazmalarının hem Türk dili hem de tıp tarihi açısından önemine vurgu yapan Bahadır, ilk olarak 18. yüzyıldaki Osmanlı tıp ilmine genel olarak değinerek eserin dayandığı tıbbi sistemleri görmemizi sağlar. Osmanlı tıbbı Eski Yunan'dan devralınan Humoralist gelenek, Hz. Muhammed'in sağlık ve tedavi ile ilgili hadislerine dayanan geleneksel İslam tıbbı ve geleneksel halk hekimliği olmak üzere üç farklı sisteme dayanır. Netîcetü'l-Fikriyye'de de bu üç sistemin izlerini görmek mümkündür. Eserin 18. yüzyılda yazılmış olması, içinde bulunulan dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerine ayak uydurarak Avrupai tarzdan da etkilenmesine sebep olur. Bu yönüyle eser geleneksel ve modern tıp yöntemlerinin her ikisinden de beslenir.

Giriş bölümünün devamında eserin müellifi olan Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi hakkında genel bilgiler verilerek Gevrekzâde'nin tıp ilmiyle alakalı telif veya tercüme pek çok eserinin bulunduğu belirtilir. Bu eserler arasında Durretü'l-Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye, Mürşidü'l-Libâ fî Tercümeti Spagorya, Micennetü't-Tâ'ûn ve'l-Vebâ, Risâle-i Tıbbiyye gibi eserleri saymak mümkündür. Gevrekzâde'nin aynı zamanda medrese eğitiminin sonradan ilmiye mensubu olarak Mekke-i Mükerrreme payesine yükselmesi, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde başhekimlik yapması, saray doktorları arasında sayılması tıp ilmindeki hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir. Netîcetü'l-Fikriyye'nin nüshaları hakkında kısa bilgilerin ve yazmanın sonunda da yer alan toplamda 144 başlıktan oluşan fihristin verilmesi ile devam eden bölüm, yazmanın bölümleri hakkında bilgilere değinilmesi ile sonlandırılır.

29. ve 38. sayfalar arasında yer alan Sonuç bölümünde Bahadır, daha çok metnin dil hususiyetleri üzerinde durur. /e/ ve /i/ seslerinin kullanımında ikiliğin olması, hem düz hem yuvarlak ünlülü eklere yer verilmesi, Arapça ve Farsçanın sıklıkla kullanılması metnin Osmanlı Türkçesi imlasıyla yazıldığına göstergesi olarak kabul edilir. Dizindeki madde başlarının dillere göre dağılımında Arapça kelimelerin oranının %73, Farsça kelimelerin %10 civarında olması metindeki yabancı kökenli kelimelerin hâkimiyetini gösterir niteliktedir. Gevrekzâde çocuk sahibi olma, çocuğa isim verme, çocuk terbiyesi gibi konularda görüşlerini ayet ve hadislerle destekler. Buna karşın arpala- (ağzına geleni söylemek), burundı (sancı, ağrı), oñul- (iyileşmek, şifa bulmak), şulu gicik (sulu kaşıntı, uyuz hastalığı) gibi halk ağzında kullanılan şekiller ile etine tolı ol- (şişman, toplu olmak), gözi deg- (göz değmesi), iplik iplik, nice nice (çok, birçok), yutum yutum (yudum yudum) gibi deyim ve ikilemelere yer verilmesi eserde Türkçe kullanımını gösteren örneklerdendir. Eserde bitki, hayvan, hastalık, organ isimleri gibi sözcüklerin Arapça, Farsçadaki kullanımının yanında Türkçe kullanımları da yer bulur: Arapça yed, Farsça dest, Türkçe el; Arapça cüderî, Farsça âbil, Türkçe çiçek hastalığı; Arapça feres, Farsça esb, Türkçe at, beygir gibi kullanımlar ağıdalı bir dille yazılmış olan metinde Arapça ve Farsçanın yanında Türkçe kullanımının örneklerini sunar.

Eserin esasını oluşturan Metin (s. 39-207) bölümü 144 varaktan oluşan yazmanın transkripsiyon alfabeti ile günümüz Türkçesine aktarılmış halini içerir. Gevrekzâde eserini, Mukaddime, El-Mağâletü'l-Ülâ, El-Mağâletü's-Şâniye, Hâtîme-i Kitâb adlı dört başlığa ayırır. Metnin Mukaddime bölümü, bekâret konusuyla başlar. Ceninin anne rahmine düş-

mesiyle devam eden bölüm çocuk ve annenin doğuma kadar olan süreci, doğum esnası ve doğumdan sonraki süreçleri ayrıntılı bir şekilde ele alır. Çocukla ilgili her türlü koruyucu hekimlik ve hastalık uygulamalarını içeren eserin El-Maḳāletü'l-Ūlā bölümünde ceninin oluşumu, hamilelik belirtileri, çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi, aş ermeyle ilgili usuller, hamilelik döneminde yapılması gerekenler, hamile kadının geçirdiği hastalıklar ele alınır. El-Maḳāletü's-Şāniye bölümünde ise; doğuma dair uygulamalar, çocuğun kundaklanması, çocuğu emzirecek kişinin nasıl olması gerektiği, çocuğa verilecek sütün özellikleri, çocuğun nasıl emzirilmesi gerektiği üzerinde durulur. Eserin devamında müziğin çocuğun sağlığına etkisi, çocuğun sütün kesilmesi, diş çıkarması, yiyeceklere alıştırılması, yürümesi, konuşması gibi konular ele alınır. Hātım-e-i Kitāb adlı son bölümde ise çocuk hastalıkları, çocuğun gelişim dönemleri, nazar, çocuğun çiçek ve kızamık çıkarması gibi konulardan bahsedildiği görülür. Eserin müellifi gerekli gördüğü yerlerde ele aldığı konuyu hem ayet ve hadislerle hem de Yunan hekimlerinin görüşlerine ve uygulamalarına yer vererek destekler.

Çalışmanın Kaynakça (s. 209-216)'dan sonra gelen Sözlük-Dizin (s. 217-334) bölümü çalışma içinde hacimli bir yer tutar. Fihrist, der-kenarlar ve metnin iç kapağı dışında metinde geçen tüm sözcükler dizinde alfabetik olarak anlamlarıyla beraber yer alır. Bahadır'ın kelimeleri anlamlandırırken bağlamı gözettiği, kelimelerin metin içindeki durumuna göre bir dizinleme yaptığı görülür.

Çalışma, Netîcetü'l-Fikriyye adlı Osmanlı Türkçesi dönemine ait tıp metninin Latin harflerine aktarılmasından ibaret olmayıp dönemin hâkim tıp anlayışını, hekimlik uygulamalarını içeren; tıp terimleri bakımından zengin olup terminolojiye katkı sağlayan bir eserin ilim dünyasına kazandırılması ile de bir önem arz eder. Eserin başlı başına kadın ve çocukların sağlığını korumaya yönelik olması ise 18. yüzyılda kadın ve çocuğun ilgi çekici bir konu olduğunun ve bu konuda müstakil olarak bir eser yazılabileceğinin kanıtı niteliğindedir. Tıp, edebiyat, dil, tarih gibi pek çok disiplinin ilgilendiği bir alanda yazılmış olan bu kitabın alan araştırmacılarına ışık tutacağını, yeni çalışmalara yol açacağını umuyoruz.